

УДК 37.015.3:159.923

**ІНДИВІДУАЛЬНИЙ СТИЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ:
ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ**

О. П. Коханова,

доцент кафедри загальної, вікової

та педагогічної психології

Інституту людини

Київського університету

імені Бориса Грінченка,

кандидат психологічних наук

У статті аналізуються основні наукові підходи щодо сутності індивідуального стилю професійної діяльності, його структури, значення та проблеми формування на етапі професійного навчання майбутніх фахівців.

Ключові слова: стиль, індивідуальний стиль, професійна діяльність, індивідуальний стиль професійної діяльності, структура індивідуального стилю діяльності, психологічні властивості особистості.

**INDIVIDUAL STYLE OF PROFESSIONAL ACTIVITY:
VALUE AND PROBLEM OF FORMATION**

O. Kokhanova

associate professor,

*Department of General, Age
and Educational psychology,*

Institute of Human Sciences,

Borys Grinchenko Kyiv University,

Candidate of psychological sciences

In article the main scientific approaches directed on studying of the maintenance of individual style of professional activity, its structure, value and a problem of its formation at a stage of a vocational education of future professionals are analyzed.

Keywords: style, individual style, professional activity, individual style of professional activity, structure of individual style of activity, psychological features of the personality.

Сучасний етап розвитку українського суспільства відзначається зростанням темпів виробництва, технологізацією майже всіх ланок життя, інтенсифікацією та поряд із цим формалізацією комунікативних зв'язків, нівелюванням прояву індивідуальності особистості. Надто висока швидкість перебігу подій у світі провокує широкомасштабну і не дуже модернізацію усіх без виключення галузей. Безумовно, розвиток – це завжди процес накопичення прогресивних змін кількісного та якісного порядку, який, однак, не обходиться без виникнення тих чи інших кризових явищ там, де цей розвиток відбувається. Реалії сьогодення висувають перед особистістю чимало нагальних завдань, які слід досягати майже миттєво. Людина гостро реагує на доволі потужні зовнішні стимули, видає результат, що не завжди виявляється відповідним необхідним критеріям і взагалі таким, що спричинив якісні зміни у тій чи іншій сфері.

У таких доволі непростих умовах відбувається особистісне та професійне зростання сучасної молоді, яка, з одного боку, має все необхідне для того, щоб становлення її як особистості та фахівця здійснювалося якнайкраще. З іншого ж боку, численні, насамперед технічні переваги, створюють чимало труднощів у самостійній побудові власного життєвого шляху, налагодженні реальних (а не віртуальних) стосунків з людьми, у самотворенні образу майбутнього фахівця, який повинен виробити власний індивідуальний стиль професійної діяльності.

Зважаючи на описані вище реалії сучасного життя, а також тенденцію до все більш зростаючої конкурентності на ринку праці вважаємо, що проблема індивідуального стилю професійної діяльності молодого фахівця є сьогодні

досить актуальною. І хоча в більшості випадків індивідуальний стиль формується у суб'єкта діяльності стихійно, вважаємо, що знання будови та внутрішньої організації індивідуального стилю професійної діяльності є потужним підґрунтям для індивідуалізації підходу під час навчання майбутніх фахівців.

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб проаналізувати існуючі в психології наукові підходи щодо визначення сутності поняття «індивідуального стилю професійної діяльності», його структури, значення та проблеми формування індивідуального стилю в процесі оволодіння суб'єктом праці професійною діяльністю.

Як і будь-яка наукова концепція, концепція індивідуального стилю діяльності має свою передісторію та аналоги. Перш за все, це стиль життєвого шляху особистості (А. Адлер), стиль як інструментальна характеристика особистості (Г. Олпорт), перцептивні стилі (Р. Стагнер), когнітивні стилі (Х. Віткін) [5]. Так, у західній психології існує принаймні два різні розуміння стилю: стиль як характеристика індивідуальної стратегії системи проміжних цілей (А. Адлер) і стиль як характеристика системи операцій, до якої особистість схильна внаслідок своїх індивідуальних властивостей (Г. Олпорт, Р. Стагнер та ін.) Поряд із цим, є й дещо спільне у цих концепціях. Під стилем у них завжди розуміється характеристика особистості [4].

У дослідженнях вітчизняних психологів, виходячи з концепції діяльності, поняття стилю використовується для розуміння об'єктивних вимог діяльності та властивостей особистості. Залежно від різних об'єктивних вимог діяльності одні і ті самі властивості особистості виражаються в різних стилях. Тому використовується поняття не стилю особистості, а індивідуального стилю діяльності. На основі цієї ж концепції формування особистості в діяльності було поставлено проблему не лише залежності індивідуального стилю діяльності від властивостей особистості та організму, а й зворотної залежності – взаємного зв'язку індивідуальних властивостей та засвоєного людиною індивідуального стилю діяльності [4].

Індивідуальний стиль діяльності є предметом багатьох широко відомих у вітчизняній та зарубіжній психології досліджень, які отримали статус методологічних основ сучасного психологічного знання. Це роботи Б. Г. Ананьєва, К. О. Абульханової-Славської, Л. Г. Дикої, Є. П. Ільїна, Є. О. Климова, О. М. Леонтьєва, А. К. Маркової, В. С. Мерліна, К. К. Платонова, Б. М. Теплова, М. Р. Щукіна та ін. [6].

Поняття «стиль» відображає індивідуальну своєрідність процесу і результатів діяльності однієї людини на відміну від інших. У сучасній психології проблема стилю діяльності розглядається з 50-х років ХХ ст., зокрема в роботах В. С. Мерліна, Є. О. Климова.

Так, для В. С. Мерліна індивідуальний стиль діяльності є системоутворюючою ланкою, яка формує інтегральну індивідуальність людини. Спираючись на ідеї Б. Г. Ананьєва щодо цілісного вивчення індивідуальності людини, В. С. Мерлін об'єднав численні дані про індивідуально-психологічні відмінності й у рамках концепції інтегральної індивідуальності виокремив три рівні індивідуальних властивостей:

- рівень організму (біохімічні, загальносоматичні, нейродинамічні властивості),
- рівень індивідуально-особистісних властивостей (темперамент і характер),
- рівень суб'єкта соціальних відносин (особистісний і соціальний статус особистості як сукупність особливостей людини залежно від її соціальних ролей та приналежності до певних соціальних груп).

Людина являє собою цілісну єдність індивідуальних властивостей всіх рівнів. У різних життєвих ситуаціях можуть виявитися особливо важливими різні властивості. Індивідуальний стиль визначається всіма ієрархічними рівнями індивідуальності. Під впливом ієрархічних рівнів, що лежать вище, відбуваються зміни у проявах рівнів індивідуальності, що знаходяться нижче.

За Є. О. Климовим, індивідуальний стиль – це індивідуально-своєрідна система психологічних засобів, які свідомо або стихійно використовує людина

з метою найбільш вдалого врівноважування своєї (типологічно обумовленої) індивідуальності з предметними, зовнішніми умовами діяльності [2].

Науковець у структурі індивідуального стилю виокремлює дві групи особливостей:

- ядро стилю (проявляється мимовільно, або без помітних зусиль, базується на властивостях нервової системи, причому одні особливості сприяють успіху, інші – перешкоджають йому);
- «підлаштування» до ядра (включає особливості, які виробляються в процесі свідомих або стихійних пошуків, причому одні пов'язані з використанням позитивних можливостей суб'єкта, інші мають компенсаторне значення).

Згідно з цим у структурі стилю виокремлюються механізми адаптації та компенсації, які, однак, на думку М. Р. Щукіна, не завжди забезпечують досягнення необхідного результату діяльності. Психолог зазначає, що в ряді випадків деякі негативні особливості діяльності, обумовлені властивостями нервової системи, не можна компенсувати іншими особливостями, а також тим, що сприятливі можливості людини не завжди реалізуються в трудовій діяльності. За таких умов слід говорити про так званій нераціональний індивідуальний стиль, або псевдостиль.

В індивідуальному стилі поряд з механізмами адаптації та компенсації М. Р. Щукін виокремлює механізми корекції. Завдяки цим механізмам в одних випадках особливості виконання трудових дій обмежуються, а в інших – «підтягуються» до певного рівня.

Досліджуючи проблему особистості як суб'єкта діяльності, К. О. Абульханова-Славська визначає індивідуальний стиль діяльності як «стійкі, узагальнені особливості здійснення діяльності даною особистістю» [1, 309]. Автор вважає, що стиль проявляється в тому, «як людина діє завжди». Але є особливості регуляції та саморегуляції діяльності, які не охоплюються поняттям «стиль», але разом із тим істотно впливають на її результати. До них К. О. Абульханова-Славська відносить індивідуальні особливості організації діяльності, і перш за все здатність до саморегуляції як суб'єктної якості

особистості [1, 305]. Подібної позиції дотримується й Л. Г. Дика, яка вводить поняття «індивідуальний стиль саморегуляції стану людини» і досліджує методи його системної оцінки.

У роботі А. К. Маркової здійснено спробу систематизувати наявні в літературі характеристики стилів діяльності в дві групи:

- 1) за співвідношенням вимог діяльності та можливостей людини;
- 2) за ступенем переважання в людині того чи іншого аспекту професійної діяльності та професійного спілкування [3, 141-142].

До першої групи віднесені різновиди індивідуальних стилів, результатом формування яких є професійна адаптація суб'єкта. При цьому, спираючись на висновки Є. П. Ільїна, А. К. Маркова визначає найбільш оптимальним стилем той, який обирається згідно зі схильністю людини, але в той самий час не суперечить вимогам діяльності.

Другу групу утворюють три види індивідуальних стилів, які різняться за характером перебігу і співвідношення орієнтувального, виконавчого та контрольного компонентів діяльності (обережний, імпульсивний, ризикуєчий). До цієї ж групи віднесені атакуєчий, контратакуєчий та захисний стилі в спорті, а також міркувально-методичний, емоційно-імпровізаційний у педагогічній діяльності [3, 141-142].

Є. О. Климов відносить процес формування індивідуального стилю діяльності до вищої стадії розвитку людини як суб'єкта праці – стадії розвитку професіонала. У цей тривалий період професійного циклу (від 16-23 років до пенсійного віку) відбувається подальше входження особистості до системи «міжлюдських відносин у тій чи іншій професійній спільноті та подальший розвиток, формування всіх елементів структури суб'єкта діяльності...» [6, 22].

В основі формування індивідуального стилю професійної діяльності лежить розвиток психологічної системи професійної діяльності суб'єкта праці.

В. Д. Шадриков аналізує формування різних психологічних систем професійної діяльності:

- 1) формування мотивів професійної діяльності;
- 2) формування мети професійної діяльності;
- 3) формування уявлення щодо програми

діяльності; 4) формування інформаційної основи діяльності; 5) формування блоку прийняття рішень; 6) формування підсистеми професійно важливих якостей.

За В. Д. Шадриковим саме в останній системі відбувається формування індивідуального стилю діяльності, що є ніби «вінцем» розвитку професіонала.

Безперечно індивідуальний стиль та специфіка його формування залежить від типу професійної діяльності. В. С. Мерлін вважає, що якщо діяльність суворо регламентована за способами, часовим режимом виконання, суб'єкт діяльності змушений діяти за інструкцією, і його продуктивність буде більшою мірою залежати від наявності в нього індивідуальних властивостей, необхідних для діяльності, можливості для пристосування будуть обмеженими. І навпаки, чим більшою є зона невизначеності, тим більшою мірою успіх діяльності визначатиметься умінням суб'єкта обирати, створювати найбільш прийнятний для даної діяльності стиль поведінки, в якому можна врахувати власні переваги та недоліки, досягти ефективного виконання поставлених задач.

Насамкінець вважаємо за необхідне зазначити, що ефективний стиль трудової діяльності не формується сам собою, а потребує тривалих пошуків та систематичної роботи над собою з боку суб'єкта праці. З метою попередження інтуїтивних, часто невиправданих кроків у професії, уникнення ймовірних помилок при безпосередньому «входженні» молоді людини в професійну діяльність важливим завданням фахового навчання вважаємо врахування і формування індивідуального стилю професійної діяльності саме на початковому етапі професіоналізації майбутнього фахівця. Це важливо також і тому, що формування індивідуального стилю тісно пов'язане з розвитком професійних здібностей і професійною придатністю. До того ж стиль індивідуальної професійної діяльності виконує функцію пристосування до вимог діяльності з урахуванням індивідуальності особистості та являє собою систему індивідуально-своєрідних прийомів, що забезпечують успішне виконання людиною певної діяльності. Тому проектування студентами майбутнього професійного шляху передбачає виявлення їх індивідуальних

особливостей та прогнозування на цій основі індивідуально-своєрідних способів діяльності залежно від вимог професій. Крім того, знання будови та структури індивідуального стилю професійної діяльності допоможе викладачам належним чином організувати фахове навчання сучасної молоді.

Оскільки процес формування індивідуального стилю діяльності у студентів відбувається насамперед під впливом викладача, який є носієм власного професійного стилю, перспективами подальших досліджень вважаємо вивчення специфіки індивідуального стилю діяльності педагога, а саме його змістових, динамічних та результативних характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] *Абульханова-Славская К. А.* Личность в процессе деятельности и общения // Психология личности: хрестоматия. – Самара, 1999.
- [2] *Климов Е. А.* Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романова. – Москва, 1982.
- [3] *Маркова А. К.* Психология профессионализма. – Москва, 1996.
- [4] *Мерлин В. С.* Индивидуальный стиль деятельности и его системообразующая функция / <http://psychology-online.net/articles/doc-1843.html>.
- [5] *Толочек В. А.* Исследования индивидуального стиля деятельности // Вопросы психологии, 1990.
- [6] *Ясько Б. А.* Некоторые аспекты формирования индивидуального стиля деятельности врача // Человек. Сообщество. Управление, 2009.